

Галій Л.Г.

Семантико-генетична характеристика присвійних займенників
в сучасній англійській та українській мовах

Галій Людмила Георгіївна, викладач

Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова, м. Київ, Україна

Анотація. Дана стаття присвячена дослідженню семантики та етимології присвійних займенників в англійській та українській мовах з метою виявлення факторів, що могли вплинути на їх частиномовний статус та сполучувальний потенціал.

Ключові слова: етимологічний аналіз, сполучувальність, частиномовний потенціал, присвійні займенники

Вступ. Зважаючи на те, що всі зміни в мові та сам процес еволюції нерозривно пов'язані з самою мовною системою та нею ж обумовлені, вивчення історії розвитку та природи певних мовних одиниць, явищ та законів є таким же важливим як вивчення їх реалізації та функцій в синхронії [1, с. XX]. Оскільки з розпадом однієї мови на декілька, ці мови продовжують зберігати риси, що свідчать про їх спільне походження, для дослідження еволюції сполучувальних властивостей займенника, необхідно залучити етимологічну складову аналізу, щоб виявити початковий частиномовний та морфологічний потенціал самого займенника та можливості його сполучення обумовлені історичним розвитком [1, с. 16].

Короткий огляд публікацій з даної тематики. Присвійним займенникам у сучасному мовознавстві приділено не надто багато уваги. Вони вивчалися здебільшого в синтаксичному (Нехайчик Ф.Ф., Огаренко Т.А., Синько Л.О.), функціональному (Шадріна Ю.Ю.), семантичному (Ніколаєва Н.М.), генетичному (Семенова К.О.) аспектах.

Метою даної статті є семантико-етимологічний аналіз присвійних займенників в англійській та українській мовах.

Поставлена мета передбачає розв'язання наступних завдань: 1) дослідження етимології одиниць в аспекті їх частиномовної приналежності; 2) зіставлення етимології одиниць у двох мовах; 3) аналіз семантичного навантаження зіставляваних одиниць.

Матеріалом дослідження стали статті етимологічних англомовних та україномовних словників присвячені займенникам присвійного розряду, аналіз яких потребував таких методів аналізу, як порівняльно-історичного, тезаурусного (за Ю.Н. Карауловим) та методики компонентного аналізу як складової частини структурного методу.

Викладення результатів дослідження. В англійській мові існує дві форми присвійних займенників: абсолютний присвійний займенник та займенник прикметникового походження (прикметниковий займенник). Перша характеризується широким семантичним навантаженням, оскільки частково виконує функцію іменника. Друга форма за своїми синтаксичними та семантичними характеристиками більше подібна до прикметника, аніж до займенника, саме тому в науковій літературі використовуються терміни займенниковий прикметник або займенник прикметникового походження, залежно від того яку частиномовну складову кожний дослідник визначає домінують. Оскільки ці дві форми згодом були об'єднані в один розряд, то і генетична основа досліджується для двох форм. Водночас в українській мові один і той же

займенник має від 8 до 15 форм, оскільки присвійні займенники в українській мові змінюються за родом, числом та відмінками, при цьому деякі форми непрямих відмінків займенників чоловічого та середнього роду збігаються, напр. ч. р. *мій* – *мого* – *моєму* – *моїм*, с. р. *моє* – *мого* – *моєму* – *моїм*, інколи навіть форма множини повторює форму однини, напр. *мої* – *моїх* – *моїм* – *моїми*.

Отже, етимологічний аналіз присвійного займенника першої особи однини в англійській та українській мовах показав, що англійський абсолютний присвійний займенник *mine* утворився шляхом злиття особових займенників *me* та *thine* [17, с. 139], таким чином у староанглійській мові з'явився займенник *min* у значенні "мій, моя, моє" [10, с. 1020; 13, с. 932], на початку середньоанглійського етапу розвитку мови у зв'язку із втратою прикінцевого *-n* з однієї одиниці утворилося дві: *mi* та *mine* [10, с. 983, 1020; 11, с. 342; 14, с. 386; 18, с. 1932]. *Mi* вживалося перед словами, що починалися з приголосної, і функціонувало як прикметник, *mine* – перед словами, що починалися з голосної [13, с. 969]. Існує припущення, що *min*, а згодом *mi* та *me* вживалися для іменників в однині, в той час як *mine* – для іменників у множині [11, с. 328]. З 14 ст. *mi* трансформується в *my* і поступово починає вживатися з усіма іменниками незалежно від початкової літери [16, с. 344]. З 18ст. займенник *my* також вживається як частина вигуку [16, с. 344]. Інша версія походження займенника *mine*, запропонована дослідником Джоном Айто, визначає його першоосновою праїндоевропейський займенник *me*, який дав подальшу форму особовому займеннику першої особи однини у непрямих відмінках, далі одиниця перейшла в прадавню германську мову (*minaz*), з якої в староанглійську мову дійшла форма *mine* [16, с. 334], при цьому *my* вважається скороченою формою займенника *mine* [16, с. 328]. Праїндоевропейське походження займенника *mine* визначене дослідником, докт. Ернестом Клейном від основи *mei-no-s* і співзвучного із латинським *meus*, що позначає "мій, моя, моє" [10, с. 983]. Водночас походження відповідної української одиниці є встановленим, і серед науковців не виникають дилеми з цього питання: першоосновою послугували праїндоевропейські форми *mo-jo/me-jo*, пов'язані з формою *me*, від якої походять форми непрямих відмінків особових займенників 1 особи однини в англійській, українській і багатьох інших мовах індоєвропейської мовної сім'ї (російська, німецька, французька). Звідси у праслов'янську мову приходять займенник *toje*, що в старослов'янській мові приймає форму *мон*, а в давньоруській – *мои* [2, с. 474].

Абсолютним присвійним займенником першої особи множини в англійській мові є *ours*, в той час як *our* є прикметниковим займенником. В староанглійській мові у вжитку була форма *ure/use*, в середньоанглійській мові – *oure* [10, с. 1103; 11, с. 363; 12, с. 455; 13, с. 1019; 14, с. 409; 17, с. 153]. В цей же період (середньоанглійський етап розвитку мови) від форми множини *ures* сформувалася форма *ours*, що визначена дослідниками як займенник з подвійною присвійністю [10, с. 1103; 13, с. 1019]. За іншими даними цей займенник може походити від латинського особового займенника *nos* [18, с. 3641] або доісторичної форми *ons* [16, с. 362], хоча детальний аналіз та еволюція словоформи авторами не розглянуті детально. Тим часом етимологія українського займенника виходить на цю ж латинську форму *nos* як на першооснову, від якої у праслов'янській мові з'явився присвійні займенники *nasъ, nasjъ, nosjo*, потім у старослов'янській мові виник займенник *нашь*, який у давньоруській мові трансформувалася у *наш* [2, с. 54].

Займенники другої особи однини в англійській та українській мовах представлені *thy* та *твій* відповідно. Англійський займенник *thy*, за даними одних досліджень, походить від давньогерманського **þīnaz*, в староанглійській мові мав форми *þīn, thy, thine, thin*, (що позначали родовий відмінок займенника *thu* [10, с. 1607; 13, с. 1497; 18, с. 3449]), в середньоанглійській мові – *thi, thy* через втрату прикінцевого *-n*, характерну для тогочасного мовного процесу [10, с. 1614; 17, с. 209]; відмінювався за прикметниковою групою [14, с. 637]. Існує припущення, що форма *thin/thine* вживалася перед іменниками на голосну, тоді як *thi/ty* перед іменниками з початковою приголосною [11, с. 552]. За даними досліджень докт. Ернеста Клейна, висхідною одиницею для розвитку староанглійського займенника *þīn* послугувала не давньогерманська, а праїндоевропейська форма *t(w)ei-no-s* (форма непрямого відмінка займенника *tu* "thou"), яка є співзвучною з латинським *tuus* [10, с. 1607]. Етимологічний аналіз українського займенника *твій* показав, що основою розвитку цієї одиниці стало праїндоевропейське **tū*, споріднене з давньоіндійським *tvaḥ* "твій". У праслов'янську мову ця одиниця прийшла у формі *tvoјъ, tvoja, tvoje*, перетворившись у старослов'янській на *твои, твои, твоє*, а в давньоруській на *твои, твои, твоє* [2, т. 5, с. 532].

В англійській мові присвійним займенником другої особи як однини, так і множини може виступати *your/yours*. Початково присвійний займенник *your* вживався для 2 особи множини, але поступово він витіснив родовий відмінок займенника *thy*, який вважався занадто фаміліярним і майже вийшов з вжитку вже на початку розвитку середньоанглійської мови [14, с. 725]. Воно походить від староанглійського *ye*, родовим відмінком якого виступало *eower* 'of you', яке в середині середньоанглійського періоду розвитку мови перетворилося на *eowr*, а вже пізніше на *your*, що набуло певних ознак прикметника [10, с. 1764; 11, с. 621; 13, с. 1657; 18, с. 3846]. У 16-17 ст. вживався зі значенням підкреслення [13, с. 1657]. Інша етимологія цієї одиниці запропонована Джоном Айто, який вказує на те, що присвійний займенник *your* утворився в

староанглійській мові шляхом додавання до особового займенника *you* закінчення родового відмінка *-er* [16, с. 553]. Абсолютний присвійний займенник *yours* сформувався в середньоанглійській мові шляхом додавання закінчення *-s* [10, с. 1764; 11, с. 621; 18, с. 3846]. Українським відповідником є присвійний займенник *ваш*. Він існував ще у праїндоевропейській мові як присвійний займенник *vosio* "ваш" (похідний від особового займенника *vos* "ви"), у праслов'янській мові воно трансформувалося в *vasъ/vasjъ* [15, т. 1, с. 329], у старослов'янській – в *вашь*, у давньоруській – в *вашь* [2, т. 1, с. 341], прийнявши форму у старій українській літературно-писемній мові *ваш* [15, т. 1, с. 329].

Присвійні займенники 3 особи однини як в англійській мові, так і в українській мовах, не змінюються за відмінками, родами та числом. Англійський займенник *his* (збігається за формою з особовим займенником 3 особи однини чол. р. у непрямому відмінку) має однакову форму для абсолютної та прикметникової одиниць через свої морфемні особливості (основа закінчується на *-s*). Цей займенник утворився в староанглійській період розвитку мови як форма родового відмінка займенника *he* шляхом присєднання закінчення *-s* [10, с. 733; 18, с. 1396]. На початку староанглійського періоду розвитку він почав витіснити традиційний присвійний прикметник *sin* (споріднений із німецьким присвійним займенником *sein*) [16, с. 271]. До періоду середньоанглійської мови включно іноді вживався як присвійний займенник середнього роду [13, с. 715]. Український займенник третьої особи однини чол. р. його походить від праслов'янського *jego*, що перейшло у старослов'янську мову як *єго*, перенесеного без змін у давньоруську, а потім і в староукраїнську мову (*его*) [2, т. 2, с. 326; 3, т. 2, с. 162]. Ця форма і досі збереглася у деяких діалектах української мови [3, т. 2, с. 162]. З початком формування української літературної мови відбулися певні зміни у формі слова, пов'язані з процесами в середині самої мови, і займенник набув форми *його*.

Присвійний займенник 3 особи однини жін. р. представлений в обох мовах: *her/hers* в англійській мові та *її* в українській (так само як і займенник чоловічого роду не відмінюється [14, с. 262]). Староанглійський займенник *heo* "she" мав форму родового відмінка *hire/hyre/hiere*, з якої в середньоанглійській мові утворилися форми *hire, here, hir*, а згодом і *her*, що за формою збігалася із прикметником *her* [10, с. 721; 11, с. 238; 13, с. 706; 16, с. 268; 18, с. 1397]. Ще одна версія походження цього займенника вказує на те, що середньоанглійська форма *hire* походить від злиття двох основ: прагерманського займенника *hi* "цей" та традиційного староанглійського закінчення прикметників для позначення жін. р. роду *-re* [14, с. 262]. Абсолютний присвійний займенник *hers* сформувався у 14 ст. шляхом додавання закінчення родового відмінка *-s* до присвійного займенника *her*, таким чином знову отримуємо подвійну присвійність [10, с. 725; 16, с. 268; 18, с. 1397]. Український займенник *її* має те ж походження що й займенник *його* – від праїндоевропейської основи *je*, родовий відмінок *jeje*, що у праслов'янській мові трансформувалася у *ѣѣ, ѣа*, у старо-

слов'янській – *eu, ee*, а в старій українській літературно-писемній мові – *eu* [2, т. 2, с. 326; 15, т. 2, с. 568].

Присвійний займенник середнього роду *its* в англійській мові та український відповідник *його* (збігається за формою із присвійним займенником 3 особи однини чол. роду) є найменш поширеними, однак як складова частина розряду присвійних займенників має свої генетичні, семантичні та функціональні особливості. Англійський займенник *its* сформувався в ранній сучасній англійській мові шляхом додавання присвійного закінчення *'s* до особового займенника третьої особи однини сер. роду *it* [18, с. 1612]. До 1600 рр. (а можливо, навіть до кінця 17 ст. [16, с. 292]) замість цієї форми у середньому роді вживалося *his* [11, с. 269; 13, с. 773; 14, с. 303]. Етимологія присвійного займенника *його* середнього роду є недослідженою, а форма водночас повністю збігається із присвійним займенником чоловічого роду, тому висловлюємо припущення, що за відсутністю окремої форми присвійного займенника на позначення володіння середнім родом у цій функції почав вживатися займенник чоловічого роду, оскільки така прогалина не може лишатися незаповненою.

Присвійний займенник третьої особи множини представлений в обох мовах. В англійській мові це прикметниковий займенник *their* та абсолютний займенник *theirs*. Прийшовши у середньоанглійську мову, присвійний займенник *thair* був запозичений від давньоскандинавського *peira* [17, с. 209] або ж *theirra*, що імовірно є формою родового відмінка множини давньоскандинавського вказівного займенника *that* [10, с. 1601; 18, с. 3432] вказівного прикметника *sa* [11, с. 551; 16, с. 503], означеного артикля [10, с. 1601; 14, с. 635]. Абсолютний присвійний займенник був утворений шляхом додавання закінчення родового відмінка *-s* до займенника *their* [16, с. 503; 18, с. 3432]. В староанглійській мові у цій функції вживався займенник *hira* (присвійний жіночого роду) [13, с. 1495]. В українській мові існують два присвійні займенники 3 особи множини: *їх* (незмінювана форма) та *їхній* (змінюється за відмінками, числом, родом). Незмінювана форма *їх* є більш ранньою, в той час як *їхній* є прикметниковою формою займенника утвореною в старій українській літературно-писемній мові і з-поміж усіх слов'янських мов не має відповідника, що вказує на те, що таке поєднання форми займенника та прикметника є суто українським новотвором [3, т. 2, с. 161]. Сама ж форма *їх* походить від праїндоевропейського *jixъ*, що в давньоруській мові змінилося на *їхъ/ѣхъ/ихо*, а в старій українській літературно-писемній мові отримало варіанти *ихъ, ихъ* [15, т. 2, с. 573].

Висновки. Генетичні особливості займенників присвійного розряду є досить неоднорідними, оскільки у кожній з досліджуваних мов цей розряд був утворений здебільшого з одиниць різного походження. Так, з-поміж усіх одиниць, спільне походження виявлено у займенників першої особи множини (з латини) та другої особи однини (від праїндоевропейської основи). Близькоспорідненими можна вважати займенники першої особи однини, оскільки вони походять від праїндоевропейських займенників, водночас, варто зазначити, що в англійську мову ця одиниця прийшла від особового займенника, в той час як в українську – від присвійного, таким чином, українська мовла мала одиницю з вираженими присвійними властивостями та потенціалом присвійного займенника, в той час як в англійській мові всі ці особливості займенник набув еволюціонуючи з особового в присвійний, що, очевидно, не могло не вплинути на його характеристики. Присвійний займенник другої особи множини в українській мові є успадкованим з праїндоевропейської мови, в той час як подібна одиниця з'явилася в англійській мові лише у староанглійський період розвитку мови, хоча й ознаками присвійності, що свідчить не лише про різне походження цих одиниць а й про відмінність у хронологічному розвитку. Такий ж ситуація склалася з присвійними займенниками третьої особи однини чоловічого, жіночого та середнього роду. Відповідна форма множини увійшла в англійську мову з давньоскандинавської, частково зберігши свій вказівний та присвійний семний потенціал. В українській мові ця одиниця не стала винятком і була запозичена з праїндоевропейської мови. Таким чином, початкові характеристики одиниць англійської мови містять особливості запозичені з праїндоевропейської, латинської, давньогерманської, староанглійської та давньоскандинавської мов, із сполучувальним потенціалом особових, присвійних та вказівних займенників, тоді як генетичний та сполучувальний потенціал української мови є практично моногенним, за винятком присвійних займенників множини, що походять з латинської мови. Однак, враховуючи той факт, що у двох споріднених досліджуваних мовах етимологію цієї одиниці вдалося прослідкувати до спільної основи у латинській мові, яка належить до праїндоевропейської мовної сім'ї, та зважаючи на відсутність зафіксованих писемно джерел дослідження праїндоевропейської мови, а відтак, і можливий ступінь похибки у реконструкції форм за їх відсутності, вважаємо можливим припустити спільне походження присвійного займенника першої особи множини в обох мовах з праїндоевропейської мови-прамови.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Дурново Н.Н. Избранные работы по истории русского языка / Николай Николаевич Дурново. – М. : Яз. рус. культуры, 2000. – 780 с.
Durnovo N.N. Izbrannyye raboty po istorii russkogo yazyka [Selected works on the history of Russian language]. – M. : Yazyki russkoy kultury, 2000. – 780 p.
2. Етимологічний словник української мови : в 7 томах / [гол. ред. О.С. Мельничук]. – К. : Наукова думка, 1982. – Т. 1 – 1982, 631 с., Т. 2 – 1985, 570 с., Т. 3 – 1989, 552 с., Т. 4 – 2003, 656 с., Т. 5 – 2006, 704 с., Т. 6 – 2012, 568 с.

1. *EtimologIchniy slovník ukrajinskoyi movi [An etymological dictionary of Ukrainian language]. – K. – Naukova dumka, 1982. – V. 1 – 1982, 631 p., V. 2 – 1985, 570 p., V. 3 – 1989, 522 p., V. 4 – 2003, 656 p., V. 5 – 2006, 704 p., V. 6 – 2012, 568 p.*
3. Етимологічно-семантичний словник української мови / [уклад. д-р І. Огієнко]. – Вінніпег : Т-во Волинь, 1979. – Т. 1 – 1979, 365 с., Т. 2 – 1982, 399 с., Т. 3 – 1988, 415 с., Т. 4 – 1995, 557 с.
EtimologIchno-semantichniy slovník ukrajinskoyi movi [An etymological-semantic dictionary of Ukrainian language]. –

- Winnipeg : *Tovaristvo Volin*, 1979. – V. 1 – 1979, 365 p., V. 2 – 1982, 399 p., V. 3 – 1988, 415 p. V. 4 – 1995, 577 p.
4. Нехайчик Ф.Ф. Порядок слов в атрибутивных словосочетаниях с притяжательными местоимениями в современном русском литературном языке : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук / Федор Федорович Нехайчик. – Х., 1967. – 21 с.
- Nehaychik F.F. Poryadok slov v atributivnykh slovosochetaniyakh s prityazhatelnymi mestoimeniyami v sovremennom russkom literaturnom yazyke [Word order in attributive phrases with personal pronouns in modern Russian language]. – Harkov, 1967. – 21 p.*
5. Николаева Н.Н. Гендерный аспект местоименной референции: дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук. : спец. 10.02.19 “Теория языка” / Наталья Николаевна Николаева. – Иркутск, 2008. – 214 с.
- Nikolaeva N.N. Gendernyy aspekt mestoimennoy referentsii [Gender aspect of pronominal reference]. – Irkutsk, 2008. – 214 p.*
6. Огаренко Т.А. Позиційна структура речень із займенниковими компонентами : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Тетяна Анатоліївна Огаренко. – Кіровоград, 2004. – 20 с.
- Ogarenko T.A. Pozitsiyna struktura rechen Iz zaymennikovimi komponentami [Positional structure of sentences with pronominal component]. – Kirovograd, 2004. – 20 p.*
7. Семенова Е.А. История развития личных и притяжательных местоимений в балкано-романских языках : дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук. : спец. 10.02.05 “Романские языки” / Екатерина Алексеевна Семенова. – М., 2004. – 175 с.
- Semenova E. A. Istoriya razvitiya lichnykh i prityazhatelnykh mestoimeny v balkano-romanskih yazykakh [The history of development of personal and possessive pronouns in the Eastern-Roman languages]. – M., 2004. – 175 p.*
8. Синько Л.А. Местоимение в синтаксической системе: основные функции / Любовь Александровна Синько // Известия российского государственного педагогического университета имени А. И. Герцена. – 2008. – №71. – С. 81–88
- Sinko L.A. Mestoimenie v sintaksicheskoy sisteme [Pronoun in syntactic system] // Izvestiya rossiyskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta imeni A.I. Gertsena. – 2008. - №71. – P. 81-88*
9. Шадрин Ю.Ю. Функционирование местоименных прилагательных в русскоязычном и англоязычном дискурсах: автореферат дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук. : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / Шадрин Юнона Юрьевна. – Екатеринбург, 2010. – 23 с.
- Shadrina Yu.Yu. Funktsionirovanie mestoimennykh prilagatelnykh v russkoyazychnom i angloyazychnom diskursah [Functioning of pronominal adjectives in English and Russian language discourses]. – Ekaterinburg, 2010. – 23 p.*
10. A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language / [ed. Dr. E. Klein]. – Amsterdam : Elsevier Publishing Company, 1966. – 1776 p.
11. A Concise Etymological Dictionary of the English Dictionary [ed. W.W. Skeat]. – Oxford : At The Clarendon Press. – [Online] <https://archive.org/details/conciseetymology00skea>
12. A Dictionary of English Etymology ed. H. Wedgwood]. – London : Trubner and Co, 1872. – [Online]: <http://www.archive.org/details/dictionaryofengl00wedgrich>
13. An Etymological Dictionary of Modern English / [ed. Ernest Weekly]. – London : John Murray, Albemarle street, 1921. – 1660 p.
14. An Etymological Dictionary of the English Language / [ed. W.W. Skeat]. – Oxford : At The Clarendon Press. – [Online] : <https://archive.org/details/etymologicaldict00skeauoft>
15. An etymological dictionary of the Ukrainian language / [ed. J. B. Rudnyč'kyj]. – Winnipeg : Trident Press, 1962. – V. 1 – 1962. – 968 p., V. 2 – 1982. – 1128 p.
16. Ayto J. Word Origins / John Ayto. – London : A & C Black, 2005. – 563 p.
17. English Etymology [ed. F. Kludge, F. Lutz]. – [Online] : <https://archive.org/details/englishetymology00klug>
18. Origins. A Short Etymological Dictionary of Modern English / [ed. Eric Partridge]. – Routledge, 1966. – 4218 p.

Galić L.G. Semantic and genetic characteristics of personal pronouns in modern English and Ukrainian

Abstract This article is dedicated to the semantics and etymology studies of personal pronouns in English and Ukrainian languages in order to define the factors that could influence their status as a part of speech and combinatory potential.

Keywords: *etymological analysis, combinative power, part-of-speech potential, possessive pronouns*

Галий Л.Г. Семантико-генетическая характеристика личных местоимений в современном английском и украинском языках

Аннотация Данная статья посвящена изучению семантики и этимологии притяжательных местоимений в английском и украинском языках для определения факторов, которые могли повлиять на их статус как части речи и потенциал сочетаемости.

Ключевые слова: *этимологический анализ, сочетаемость, потенциал части речи, притяжательные местоимения*